

O‘ZBEK XALQINING XVI–XIX ASRLARDAGI MUSIQA MADANIYATI

Qilicheva Sevara G‘ani qizi
Ilmiy rahbar: Ochilov Z.Z

Annotatsiya: O‘zbekiston xalqining boy madaniy merosi ichida musiqa san’ati alohida o‘rin tutadi. Ayniqsa, XVI–XIX asrlarda shakllangan musiqa madaniyati o‘zining yuksak badiiy darajasi bilan ajralib turadi. Ushbu maqola mazkur davrning o‘zbek musiqa san’atining rivojida yangi bosqichligi, maqom yo‘llarining taraqqiyoti, sozanda va hofizlar maktablarining vujudga kelishi, ashulachilik san’atining keng tarqalishi kabi muhim jihatlarini qamrab oladi.

Kalit so‘zlar: musiqa madaniyati, maqom, xalq ijodi, sozandalar, ashulachilar, an’anaviy musiqa, cholg‘u asboblari.

Asosiy qism:

XVI–XIX asrlar – O‘zbek musiqa madaniyatining yuksalish davri.

Bu davrda Buxoro, Xiva, Qo‘qon kabi yirik madaniyat markazlarida musiqa san’ati rivoj topdi. Ayniqsa, maqom san’ati yuqori darajaga chiqdi. Buxoro maqomlari, Xorazm maqomlari va Farg‘ona-Toshkent maktabi shakllandi. Bu maktablarda o‘ziga xos uslub va ijro madaniyati rivoj topdi. XVI–XIX asrlarda o‘zbek maqom san’ati o‘zining eng yuksak taraqqiyot bosqichiga yetdi. Shashmaqom – oltita maqomdan iborat musiqiy doston bo‘lib, u o‘zbek musiqa madaniyatining yirik yodgorligidir. Shashmaqom Buxoro, Samarqand, va Xorazmda keng rivojlandi. Bu davrda maqom ijrochilari orasida Hofiz Tohir, Dostonchi Muhammadali kabi mashhur san’atkorlar faoliyat yurita boshladi. Shuningdek, xalq orasida kuy va ashulalar og‘zaki tarzda avloddan avlodga o‘tgan. To‘y marosimlari, xalq bayramlari va boshqa tadbirlarda kuychi, doirachi, dutorchilar o‘z san’atlarini namoyish etganlar. Har bir mintaqaning o‘ziga xos kuy va ashulalari bo‘lgan. Bu musiqalar xalqning ichki kechinmalari, mehnat faoliyati va turmush tarzini ifoda etgan. O‘z navbatida, bu davrda tanbur, dutor, sato, rubob, nay kabi cholg‘u asboblari keng qo‘llanilgan. Sozandalar turli marosimlarda, saroy va xalq orasida ijro etgan. Ular nafaqat

kuylar ijro etgan, balki yangi asarlar yaratgan ham. Ayrim sozandalar o‘z maktabini tashkil qilgan.

XVI–XIX asrlar mobaynida o‘zbek xalq hofizligi san’ati juda katta rivojga erishdi. Hofizlar o‘zlarining keng diapazonli ovozlari, nozik ohang sezish qobiliyatlari va musiqiy bilimlari bilan ajralib turganlar. Ular faqatgina ashula aytuvchi emas, balki xalq og‘zaki ijodining targ‘ibotchilari ham bo‘lgan. Hofizlik san’ati ayniqsa, Farg‘ona vodiysi, Buxoro va Toshkentda keng yoyilgan. Hofizlar ko‘pincha maqomlar asosida, ya’ni qat’iy tartibda joylashgan ohanglar va she’riy matnlar bilan ijro etgan. Lirik, ishqiy va falsafiy mazmundagi gazallar asosida aytilgan ashulalar xalq orasida katta hurmatga sazovor bo‘lgan. Bu davrda *Alisher Navoiy*, *Bobur*, *Bedil* kabi adiblarning she’rlari ko‘plab hofizlar tomonidan kuyga solingan. Shuningdek, ayrim hofizlar o‘z she’rlarini o‘zlari yozib, bastalaganlar.

Hofizlar ko‘pincha doira yoki dutor jo‘rligida ijro etgan. Ba’zan ular sozandalar guruhi bilan birga konsertlar bergan. Ustoz-shogirdlik asosida bu san’at an’analari keyingi avlodlarga yetkazilgan.

Marosim musiqasi va ijtimoiy hayot

O‘zbek xalqining ijtimoiy va madaniy hayotida musiqaning tutgan o‘rni beqiyos. Musiqa asosan quyidagi marosimlarda muhim rol o‘ynagan:

- To‘ylar – kuychi va ashulachilarsiz o‘tmagan. Kuylar bilan kelin-kuyov tantanali kutib olingan, raqslar ijro etilgan.

- Navro‘z bayrami – tabiat uyg‘onishi va yangi yil kirib kelishi munosabati bilan kuylangan tabrik qo‘shiqlari va bahor kuylarida musiqaning roli beqiyos bo‘lgan.

- Hosil bayramlari – mehnatni madh etuvchi kuylar bilan nishonlangan.

Bu marosimlarda musiqachilar nafaqat san’atkor, balki xalq orasida muhim mavqega ega bo‘lgan shaxslar sifatida ishtirok etganlar. Musiqa orqali xalq hayoti, kayfiyati, dard-u shodligi aks ettirilgan. Qolaversa, tarixiy manbalar va xalq og‘zaki rivoyatlarida ayol hofizlar, sozandalar va raqqosalarning faoliyati haqida ham ma’lumotlar bor. Ayniqsa, Xorazm va Farg‘ona hududlarida ayollar kuy chalgan, raqsga tushgan, lirik ashulalar aytganlar.

Mashhur ayol san’atkorlar orasida Madinabonu, Oyxon, Zebinisso kabi ismlar tarixda qayd etilgan. Ularning ijodi orqali o‘zbek xalqining nozik didi, ayolona ehtirolari va go‘zallik tushunchalari musiqaga singgan.

Bu an’analar keyinchalik XX asrda Mahmudjon To‘ychiyev, Komiljon Otaniyozov, Shorahim Shoumarov kabi hofizlar faoliyatida o‘z aksini topgan.

Bugungi avlod uchun tarixiy saboq

XVI–XIX asrlardagi musiqa madaniyati – bu nafaqat o‘tmish yodgorligi, balki hozirgi avlod uchun saboq, ruhiy boylik va ilhom manbai hisoblanadi. O‘zbek musiqa san’atining ushbu davrda shakllangan ko‘rinishlarini chuqur o‘rganish, ular asosida yangi asarlar yaratish, yoshlarni milliy qadriyatlarga sadoqat ruhida tarbiyalash bugungi musiqa ta’limining muhim yo‘nalishlaridan biridir.

Yosh hofizlar, sozandalar va bastakorlar uchun maqom, xalq qo‘shiqlari, ashulalar bebaho tajriba maktabidir. Shu bois bu davr musiqasini o‘rganish nafaqat san’at, balki milliy ongni mustahkamlash vazifasini ham bajaradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
2. Sultonov B. O‘zbek musiqa madaniyati tarixi. Toshkent: O‘zbekiston, 2005.
3. Usmonov H. Shashmaqom va maqom san’ati asoslari. Buxoro: Buxoro nashriyoti, 2011.
4. Rashidov A. Xalq musiqasi va og‘zaki ijod. Toshkent: Fan, 2000.
5. G‘ulomov A. O‘zbekiston madaniyati tarixidan lavhalar. Toshkent: O‘qituvchi, 1998.
6. Ganieva G. Maqomlar va ularning turlari. Toshkent: San’at, 2016.
7. Qodirov Z. Sharq musiqa madaniyati. Toshkent: Ilm Ziya, 2013.
8. UNESCO. Shashmaqom – og‘zaki va musiqiy an’analar. Parij, 2003.
9. Raxmonqulov A. Milliy cholg‘u asboblari tarixi. Samarqand, 2019.
10. Xasanov R. O‘zbek hofizlik san’ati asoslari. Toshkent: Adabiyot, 2022.